

Prof. dr hab. inż. arch. Jacek Radzewicz-Winnicki
em. Profesor zwyczaj. Politechniki Śląskiej w Gliwicach
Adres prywatny: 44-122 Gliwice, ul. ZWM 2/50

Gliwice, 25.01.2014.

RECENZJA

Rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. Aleksandry Postawy pt. „Architektura współczesnego polskiego domu rezydencjonalnego. Wzorce i tendencje”, przygotowanej pod kierunkiem promotora, Pani prof. dr hab. inż. arch. Niny Juzwy na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach.

Podstawa formalna: Pismo Dziekana Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, Pana prof. dr hab. inż. arch. Zbigniewa Kamińskiego, l. dz. RAr-0/312/2013/14 z dnia 14.01.2014 oraz Umowa o dzieło Nr UD/3/RAr-0/2014 i załączona praca doktorska.

Charakterystyka ogólna rozprawy: Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Aleksandry Postawy przygotowana została w zwartej formie książkowej, zredagowanej w edycji komputerowej i wydrukowanej na kartach obustronnie. Obejmuje ona 270 stron ilustrowanego tekstu oraz płytę CD. Temat rozprawy traktuje o wpływach wzorców europejskich a poniekąd i światowych, na ewolucję formy przestrzennej polskiego domu rezydencjonalnego, kształtującego się wraz z rozwojem rodzimej architektury, podatnej także na wpływy i tendencje silniejszych bodźców w naszej polskiej kulturze, w ciągu jej burzliwej historii. Autorka sięga zatem do historycznego ciągu rozwojowego europejskiego domu mieszkalnego, będącego zarazem rezydencją swego właściciela, poczynając od XVI w., kończąc zaś analizę na schyłku XX w. Interesuje ją jednak przede wszystkim „polski dom rezydencjonalny”, co znajduje odzwierciedlenie w tytule rozprawy. Temat pracy wydaje się ostatnio aktualny, gdyż zainteresowanie typem domu-rezydencji w Polsce jest bardzo duże a dowodem na to jest ostatnio wydana zbiorowa publikacja „Słynne wille Polski” (pod red. dr inż. arch. Ryszarda Nakoniecznego) a także ożywiona, kilkuletnia już współpraca Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej z instytucjami naukowymi w Republice Czeskiej (obejmującymi swym zasięgiem kraje tzw. Grupy Wyszehradzkiej), owocująca efektami studenckiego konkursu na projekt regionalnego „Domu Polskiego”. Koncepcja autorska rozprawy doktorskiej Pani Aleksandry Postawy została zestawiona z analiz trzech grup wzorcowych czynników, mających istotny wpływ na ukształtowania owego polskiego domu rezydencjonalnego, to jest dziedzictwa europejskiego w kwestii rozwoju architektury willowej i pałacowej, ewolucji uniwersalnych wzorców architektury europejskiej i wreszcie wpływów zjawisk lokalnych, takich jak archetyp szlacheckiego dworu polskiego oraz nurt poszukiwań stylu narodowego, nazwany „stylem zakopiańskim”. Rozprawa nie nosi jednak cech wyłącznej analizy historycznej, lecz jest doskonałym przykładem umiejętnego wprzęgnięcia historii architektury, jako narzędzia badawczego do analitycznej krytyki współczesnej architektury w kategorii prywatnego domu-rezydencji swego właściciela. Rozdziały historyczne są tylko dobrze przygotowanymi jej elementami składowymi a praca zestawiona jest zasadniczo z dwu dobrze przemyślanych części, opartych o wzorcowy schemat metodyczny, wymagany przy tego rodzaju opracowaniach naukowych. Otwierające rozprawę wprowadzenie, określa genezę i założenia tematu, jego zakres i cel a także formułuje tezy i pytania badawcze. Ponadto, w tym wstępnym rozdziale Autorka prezentuje przyjętą metodę badawczą i strukturę pracy oraz ustosunkowuje się do dotychczasowego stanu badań. Zgodnie z klasyczną formą pracy naukowej, podaje również określenia i definiuje przyjętą terminologię. Po wszystkich niezbędnych założeniach, przystępuje do wspomnianych wyżej analiz wzorców historycznych i współczesnych tendencji rozwojowych,

jakie oddziaływały na przedmiotowy temat rozprawy, umieszczając je w dwóch zasadniczych częściach I oraz II. dopełnieniem II części, jest rozdział obejmujący analizę wybranych przykładów współczesnych polskich domów rezydencjonalnych, w oparciu o badania własne. Rozprawa kończy się podsumowaniem, choć każdy z rozdziałów został opatrzony odrębnym podsumowaniem lub wnioskami. Bibliografia zamieszczona na końcu rozprawy zawiera 125 pozycji literaturowych, w tym przytaczane 3 rozprawy doktorskie i pomocnicze adresy internetowe. Sądzę, że można byłoby ją jeszcze uzupełnić o kilka znaczących pozycji, wprawdzie dotyczących jedynie architektury pałacowo-rezydencjonalnej na Górnym Śląsku. Nie powinno więc zabraknąć szczególnie wartościowej pracy zbiorowej pod red. prof. Ewy Chojeckiej, pt. „Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku” (Wyd. Muzeum Śląskie w Katowicach, 2004 r.). Zawiera ona bowiem szereg odniesień do tematu niniejszej rozprawy a więc domów-rezydencji, willi i pałaców. Ponadto, jeszcze bardziej ukierunkowaną na tytułowy przedmiot rozprawy jest wydana w 2011 r. również przez Muzeum Śląskie w Katowicach monografia dr inż. arch. Katarzyny Łakomy pt. „Wille miejskie Katowic”, praca o wybitnych walorach merytorycznych i edytorskich, której wzmianki nie znajdujemy w bibliografii, a szkoda. Dysertacja Pani mgr inż. arch. Aleksandry Postawy wywołuje jednak w sumie pozytywny odbiór. Obejmuje swym zakresem pełny wachlarz problematyki związanej z przedmiotem tytułowym, to jest architekturą domu-rezydencji, od swej genezy historycznej po współczesne polskie wersje estetyczne. Napisana została poprawnym i zrozumiałym nawet dla laika językiem, pozbawionym niepotrzebną egzaltacją, dzięki czemu czyta się ją dobrze, nabierając osobistego przekonania do zawartej treści. Praca pozbawiona jest przy tym usterek interpunkcyjnych i niedociągnięć językowych.

Uwagi szczegółowe: Jak już wspomniano, rozprawa posiada właściwie dwie zasadnicze części analityczne, traktujące o rozwoju europejskiej architektury od XVI wieku do ok. 1990 r. odnoszących się do obiektów rezydencjonalnych typu pałac, willa, czy dwór mieszkalny. W I części pracy Autorka koncentruje się na wzorcach architektury europejskiej, kształtowanych przez wpływy kulturowe włoskiego palladianizmu, modne nurty francuskie, angielskie oraz niemieckie i to zarówno w kwestii modelu przestrzennego, jak i kostiumu stylowego. Rozdział ten, pt. „Europejskie dziedzictwo do okresu modernizmu” jest rodzajem przeglądu owych wzorców i tendencji europejskich, narzucanych przez wiodących w rozmaitych okresach historii architektów, od Andrea Palladia w późnym włoskim renesansie, poprzez działalność twórców angielskich i francuskich XVII i XVIII w., po Karla Friedricha Schinkla w Prusach, kreującego w XIX w. zarówno antyczne wzorce klasycyzmu, jak i późniejsze formy romantycznego historyzmu w kostiumie neogotyku angielskiego, w tym także i na obszarze pruskiego zaboru ziem polskich. Doktorantka umiejętnie wplata w europejski ciąg rozwojowy domu-rezydencji, szereg historycznych przykładów polskiej architektury, inspirowanej zarówno modnymi europejskimi wzorcami, jak również formami przetworzonymi przez wybitnych polskich i obcych architektów działających na naszym terenie. Wśród tych właśnie przykładów rezydencji, znajdujących się obecnie w granicach Polski, znalazły się także i takie, które ukształtowane zostały przy wydatnym współdziałaniu inwencji twórczych swych właścicieli, np. Huberta Thiele-Wincklera na Górnym Śląsku (Pałac w Mosznej), Tytusa Działyńskiego w Wielkopolsce (Pałace w Gołuchowie i Kórniku), czy księżnej Izabeli Czartoryskiej w Księstwie Warszawskim (Puławy). Ponieważ w kwestii formalnej, nie sposób wyraźnie określić skalę i zdefiniować wielkość takich typów przestrzennych rezydencji, jak pałac a nawet zamek (niekoniecznie z funkcją obronną) w stosunku do mniejszej willi czy dworu, wydaje się iż w doborze przykładów mogłyby się znaleźć również dwa wybitne dziewiętnastowieczne pałace neohistoryczne, zaprojektowane w kostiumach architektury francuskiej a wybudowane na terenie pruskiego Górnego Śląska według projektów architektów francuskich, mianowicie w Pszczynie i Świerklańcu.

Zwłaszcza ten drugi, niestety nie zachowany do dziś w swej imponującej formie, z uwagi na prawdziwie francuską architekturę neobarokową, porównywany był do Wersalu (arch. Hector Lefuel). Rozwijając jeszcze bardziej ten wątek rozprawy, który omawia z kolei wpływy niemieckie, warto przywołać raz jeszcze ogromny wpływ inwencji Karla Friedricha Schinkla, wprawdzie architekta przynależnego narodowością do państwa pruskiego, zafascynowanego jednak gotykami w wydaniu angielskim. Po wcześniejszym okresie twórczości, opartej o inspiracje antykiem, w latach 30. XIX wieku nastąpiła zmiana jego zainteresowań w kierunku gotyckich form, inspirowanych angielską architekturą czasu dynastii Tudorów. Powstał wtedy projekt jednego z największych w ówczesnej Europie pałaców-rezydencji w Kamińcu Ząbkowickim na Dolnym Śląsku, wzniesionego dla księżnej Marianny Orańskiej związanej z panującym w Prusach rodem Hohenzollernów. I tu właśnie trudno oprzeć się wrażeniu, że obiekt ten nie jest w istocie „zamkiem” na jaki wygląda, lecz pałacem-rezydencją, wzorowanym na założeniach królewskich rezydencji angielskich, m. in. na Windsorze. Skojarzenia z rycerskimi zamkami-rezydencjami prowadzą do jeszcze odleglejszych w czasie przykładów, choćby do średniowiecznego krzyżackiego Malborka, którego formy również mocno inspirowały Schinkla a Zamek w Malborku był przecież rezydencją wielkich mistrzów i komturów Państwa Krzyżackiego i oprócz funkcji obronnej, posiadał także, a może przede wszystkim charakter reprezentacyjny. Trzeba jednak stwierdzić, że tak rozległe w skali założenia wymykają się przyjętym przez Doktorantkę definicjom domów-rezydencji i w niniejszej pracy mogą być w traktowane jedynie pomocniczo, jako obiekty co najwyżej bliskie lub przynależne funkcją do wyodrębnionej przez Doktorantkę grupy określonej bezpośrednim tytułem a więc **polskich współczesnych domów rezydencjonalnych**. Powyższe uwagi traktuję więc jako rozwinięcie myśli Autorki rozprawy, nie zaś jako wytknięcie ewentualnych braków. Odnośnie Pałacu Thiele-Wincklerów w Mosznej (str. 49) i jego fascynujących form architektonicznych, pomimo iż ich fantazyjna wręcz pomysłowość przypisywana jest właścicielowi Franzowi Hubertowi Thiele-Wincklerowi, słuszną być może jest hipoteza wysunięta przez prof. dr hab. Irmę Kozinę, wskazująca na udział berlińskiego architekta Franza Schwechтена, który być może wpłynął częściowo na realizację skrzydła neogotyckiego w Mosznej. Był on związany z mecenatem cesarza Wilhelma II, którego Franz Hubert znał osobiście i dwukrotnie gościł w Mosznej. W Berlinie zasłynął Schwechтен jako twórca komemoratywnej świątyni Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche. Ten niezwykły obiekt, zrujnowany podczas wyzwolenia Berlina, zachowany został po 1945 r. w formie trwałej, zakonserwowanej ruiny, ubogaconej jednak w latach 50. XX w. przez Egona Eiermanna, który do pozostałości neoromańskiej fasady z charakterystyczną poszarpaną wieżą, dokomponował nowoczesną, funkcjonującą świątynię i nadał założeniu formę pomnika-symbolu zniszczenia stolicy Niemiec w II wojnie światowej. I tu po raz kolejny warto uzupełnić bibliografię i sięgnąć do pozycji literaturowej Army Koziny, pt. „Pałace i zamki na pruskim Górnym Śląsku w Latach 1850-1914” (Wyd. Muzeum Śląskie w Katowicach, 2011), gdzie znajduje się wspomniane wyjaśnienie hipotezy o domniemanym udziale Schwechтена przy realizacji pałacu w Mosznej oraz jej tematyka zbiega się częściowo z zakresem podmiotowym niniejszej rozprawy doktorskiej. Pomimo powyższych uwag recenzenta o charakterze uzupełniających komentarzy i refleksji, rozdział 1 tej części rozprawy napisany jest poprawnie i właściwie bardzo dobrze, bo syntetycznie prezentuje historyczne wpływy i wzorce architektury europejskiej na formę współczesnego polskiego domu rezydencjonalnego. Po tej charakterystyce zawartych w rozdziale treści formalnych, nasuwa się jeszcze jedna drobna w końcu uwaga. Chodzi mianowicie o przyjęty w rozprawie zakres czasowy. Autorka zakłada jego początkowy okres na późny renesans w nurcie palladiańskim, jednakże genialny Andrea Palladio wywodził swoje koncepcje *villa suburbana* od wzorca patrycjuszowskiego domu rzymskiego z okresu starożytności a ten z kolei wziął swój początek od formy starożytnego domu greckiego, ukształtowanego jako archetypiczny

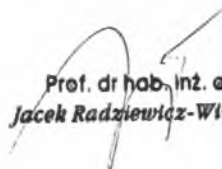
wzorzec prywatnej siedziby w kolebce kultury zachodniej, gdyż za taką uważa się starożytną Grecję. I w ten sposób już w starożytności rozpoczyna się ciąg dziejowy europejskiej architektury, Autorka miała jednak prawo przyjąć początkowy punkt rozwoju formy domu rezydencjonalnego od okresu renesansu, gdyż wtedy właśnie zaznacza się wyraźna i dominująca funkcja reprezentacyjna prywatnej rezydencji właściciela, ukazująca oprócz wygody, jeszcze aspekt prestiżu władzy lub pozycji społecznej. Dalszy rozwój willi, pałacu, czy prywatnego dworu, ukazuje coraz silniej te cechy, zwłaszcza w okresie uprzemysłowienia Europy pod koniec XVIII i w XIX w. Kolejny, 2 rozdział poświęcony europejskim wzorcom architektonicznym od okresu modernizmu traktuje ewolucyjny rozwój obiektów mieszkalno-rezydencjonalnych w Europie i w Polsce, podlegający wpływom nurtów i tendencji modernistycznych i postmodernistycznych w latach 1920-1989. Rozdział ten jest literaturowym omówieniem zjawisk w architekturze, której przykłady mogą być obecnie traktowane już jako historyczne. Z kolei w 3 rozdziale, Doktorantka sięga znów nieco głębiej do historii architektury, analizując rodzime wpływy nurtów polskiej architektury na kształt domów-rezydencji swych właścicieli. Słusznie zauważa silny archetyp tzw. „dworu polskiego”, jako modelu ukształtowanego w epoce sarmatyzmu, związanego z prestiżem pozycji społecznej i chęcią nawiązania do tradycji ziemiańskiej. Okres klasycyzmu szczególnie mocno osadził ten archetyp w krajobrazie kultury polskiej, od skromnych siedzib szlacheckich po okazałe pałace magnaterii a nawet rezydencje królewskie (np. Wilanów). Ten wzorzec na długo zaistniał w naszej architekturze, jak choćby w 1 połowie XX w. gdy nazywany był „stylem dworowym”, zaś ostatnio przeżywa swoisty renesans w okazałych podmiejskich rezydencjach biznesmenów. Jako drugi, szczególnie silny w okresie rozbiorowym nurt, pojawił się dzięki idei rozpowszechnionej przez swego twórcę i propagatora Stanisława Witkiewicza. Styl nazwany „zakopiańskim”, w polskiej sztuce i architekturze był próbą kolejnego poszukiwania tzw. stylu narodowego w czasach rozbiorów Polski, podejmowaną kilkakrotnie, choć na krótko przez różnych działaczy kultury narodowej, w tym także przez architektów, poetów i pisarzy jak choćby Józefa Ignacego Kraszewskiego w jego powieści „Stara Baśń”, czy np. patriotycznej potrzebie upamiętniania zasług sławnych Polaków w formie kopców sypanych na ich cześć (np. Kopce Tadeusza Kościuszki w Krakowie i Raclawicach, nawiązujące do starożytnych kurhanów władców plemiennych Krakusa i Wandy). Witkiewiczowski styl zakopiański opierał się jednak na oryginalnej i prawdopodobnej teorii, iż w dawnych okresach historycznych, na naszych ziemiach cała architektura ludowa posiadała wysoko wykształcone i zindywidualizowane formy, jednak na skutek silnych, zewnętrznych presji politycznych, została zdominowana przez obce formy a jedynie na Podhalu pozostała nie zmieniona a to dzięki silnej tradycji kulturowo-społecznej i narodowej. Witkiewicz zafascynowany tą podhalańską drewnianą architekturą, projektował domy-rezydencje na wzór okazałych chałup góralskich, nadając im jeszcze bogatsze często formy i upodabniając nie do prostych chłopskich chat, lecz do okazałych willi. Projektował je więc dla bogatych właścicieli, jak np. dla Zygmunta Gnatowskiego (Willa „Koliba” w Zakopanem), czy dla Jana Gwalberta Pawlikowskiego, znanego etnografa i badacza kultury ludowej Podhala (Willa „Pod Jedłami”). Wzorce „stylu zakopiańskiego” znalazły wielu naśladowców wśród polskich architektów, i to nie tylko w Zakopanem, ale także w innych częściach Polski (np. Warszawa, Sosnowiec). Idee swego stryja przetwarzał z powodzeniem Jan Witkiewicz-Koszczyk i łączył z modnym w latach międzywojennych modernizmem. Obecnie, podobnie jak silne jest oddziaływanie formy „dworu polskiego” na współczesne domy-rezydencje, tak również architektura i detal podhalańskiej cieszni, stosowane są nadal w budownictwie ludowym Podhala, gdzie tradycja „stylu zakopiańskiego” nie zanikła i wciąż jest kultywowana. W podsumowaniu części I, Doktorantka trafnie charakteryzuje czynniki wpływające na kształtowanie wzorców architektonicznych polskiego domu rezydencjonalnego. W kolejnej, drugiej części swej

rozprawy analizuje światowe tendencje w kształtowaniu architektury domów jednorodzinnych, oparte o główne nurty współczesnej architektury, propagowane i określone przez wybranych zagranicznych oraz polskich teoretyków i projektantów tego typu budowli. Na bazie tej charakterystyki, Autorka przeanalizowała 116 wybranych obiektów domów jednorodzinnych-rezydencji, podzielonych według własnych autorskich kryteriów na 4 grupy, takie jak kontynuacja tradycji, estetyka nowoczesności, jedność z naturą oraz efekt poszukiwań formalnych. Przykłady zostały z kolei zaprezentowane w formie kart katalogowych, na których dla każdego obiektu przedstawione są podstawowe dane, fotografie i opisy idei projektowych, sytuacji, układu funkcjonalnego oraz formy. Opisy te są z konieczności syntetyczne, jednak w pewnej dysproporcji do niezbędnego minimum pozostają zbyt lakoniczne szkice planów obiektów. Oczywiście nie sposób opisać na drobnych schematach podstawowe choćby informacje dotyczące funkcji. Szkice te są raczej uproszczonym zapisem graficznym kompozycji przestrzennej samej formy, natomiast nieco szerszych informacji o funkcji, dostarczają krótkie opisy układów funkcjonalnych wybranych obiektów, co w sumie rekompensuje pewien niedosyt informacyjny. Recenzent zdaje też sobie sprawę, iż niełatwo było otrzymać wyczerpujące dane od właścicieli i projektantów, bowiem takie obiekty objęte są często zrozumiałą „osłoną” prywatności lub poufności. Doktorantka wybrała jednak niepospolite przykłady domów-rezydencji, należących przeważnie do osobistości wysoko postawionych w hierarchii społecznej, jak sławni architekci i ich domy własne, rezydencje polityków i biznesmenów. Można sądzić, iż przy wyborze kierowała się przede wszystkim zasadniczymi kryteriami wysokich walorów architektonicznych i indywidualnym podejściem swych twórców, będących niejednokrotnie właścicielami tych wybitnych dzieł współczesnej architektury polskiej. W oparciu o wspomniane 4 grupy nurtów projektowych, Doktorantka przeprowadziła bardzo interesujące badania ankietowe, angażując w nie około 200 respondentów i wyodrębniła preferencje wyboru określonego typu domu-rezydencji pod hasłem „dom marzeń”. Wyniki tej ankiety oraz wnioski, stanowią ciekawe studium upodobań estetycznych wśród reprezentatywnej grupy społeczeństwa polskiego. Autorka przedstawiła je w formie tabel, zestawień i diagramów, określających procentowy wybór typu domu wśród różnych grup wiekowych oraz stopnia wykształcenia uczestników badań. Rozprawę zamykają podsumowanie, tabela przebadanych w pracy obiektów, spis źródeł ilustracji i danych zawartych w tabeli oraz bibliografia.

Merytoryczna ocena rozprawy: Praca doktorska Pani mgr inż. arch. Aleksandry Postawy jest oryginalnym dziełem naukowym, opartym na szerokiej analizie zebranych materiałów oraz literatury a także co istotne, na własnych badaniach i przemyśleniach. Charakteryzuje się logiczną konstrukcją i właściwym doбором przykładów. Temat pracy, dom-rezydencja właściciela jest zagadnieniem znanym od wielu wieków w dziejach architektury, lecz w niniejszej rozprawie został umiejętnie wyeksponowany i wpleciony w rozwój architektury europejskiej, z wyraźnym uwypukleniem roli rodzimych wzorców i ich wpływu na kształt współczesnego polskiego domu rezydencjonalnego. Doktorantka przebadła więc i przekonująco przedstawiła jego genezę. Wykazała przy tym dobre opanowanie warsztatu naukowego oraz wyczerpująco „odpowiedziała” na postawione tezy i pytania badawcze. Ze względu na powyższe walory, recenzent wysoko ocenia wartość naukową i merytoryczną tej dysertacji i proponuje niewielkie uzupełnienia bibliografii w ewentualnym celu przyszłej publikacji.

Wniosek końcowy: W podsumowaniu niniejszej recenzji rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. Aleksandry Postawy pt. „Architektura współczesnego polskiego domu rezydencjonalnego. Wzorce i tendencje” mogę stwierdzić, że ze względu na oryginalność,

czytelny układ i właściwie zastosowaną metodę badawczą, praca jest bardzo dobrym dziełem naukowym, przygotowanym na wysokim poziomie merytorycznym. Postawione w niej problemy naukowe zostały zrealizowane i Doktorantka odpowiedziała wyczerpująco na założone we wstępie tezy i pytania badawcze. Zakres dysertacji i poziom merytoryczny zgodne są z wymogami stawianymi przez Ustawę o stopniach i tytułach naukowych a zatem wnioskuję o przyjęcie rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. Aleksandry Postawy pt. „Architektura współczesnego polskiego domu rezydencjonalnego. Wzorce i tendencje”, przygotowanej pod opieką naukową promotora Pani prof. dr hab. inż. arch. Niny Juzwy i dopuszczenie przez Wysoką Radę Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej do publicznej obrony.

Prof. dr hab. inż. arch.
Jacek Radziejewicz-Winnicht

